

au Muhtalif al-ḥadîṭ d'Ibn Qutayba" (St. I, XXVII [1967], s. 5-40; Türkçe tercümesi için bk. "Şâfiî'nin İhtilâfî'l-hadîs'inden İbn Kuteybe'nin Muhtelifü'l-hadîs'ine", trc. İ. Kâfi Dönmez, *İslâm Medeniyeti Mecmuası*, V/1, İstanbul 1981, s. 3-37); Ahmed Hasan Rıdvân, *Mesâ'il fi te'vîli'l-eḥâdîs* (Kahire 1398); İsmail L. Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları: Muhtelifü'l-Hadis İlmî* (İstanbul 1982); a.mlf., "Hadis Usulü Kitaplarında İhtilâfî'l-hadis" (*MÜİFD*, sy. 4 [1986], s. 75-116); Abdülhamîd Mustafa Mahmûd Ebû Şehâde, *İhtilâfî'l-hadîs ve 'inâyetü'l-muḥaddîşin bih* (yüksek lisans tezi, 1404/1983, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Südd el-İslâmiyye); Muhammed Reşâd Halîfe, *et-Te'lif beyne muhtelifi'l-hadîs* (Kahire 1405/1984); Abdullah b. Ali en-Necdî el-Kasîmî, *Müşkilâtü'l-eḥâdîsi'n-nebeviyye ve beyânühâ* (nşr. Halîl el-Meys, Beyrut 1405/1985); Hasan Muzaffer er-Rezû, *Def'u't-te'ârûz 'an muhtelifi'l-hadîs* (Ebûzabâ 1406); Üsâme Abdullah Hayyât, *Muhtelifü'l-hadîs ve mevḳfû'n-nükkâd ve'l-muḥaddîşin minh* (Mekke 1986); a.mlf., *Muhtelifü'l-hadîs beyne'l-muḥaddîşin ve'l-uşûliyyin el-fukahâ'* (Riyad 1421/2001); Abdüllatif es-Seyyid Ali Sâlim, *el-Menhecü'l-İslâmî fi 'ilmi muhtelifi'l-hadîs menhecü'l-İmâm eş-Şâfiî* (İskenderiye 1412/1992); Nâfiz Hüseyin Hammâd, *Muhtelifü'l-hadîs beyne'l-fukahâ'* ve'l-muḥaddîşin (Mansûre 1414/1993); Abdülmecîd M. İsmâil Süseveh, *Menhecü't-tevfîk ve't-terciḥ beyne muhtelifi'l-hadîs ve ešeruhâ fi'l-fıkhî'l-İslâmî* (Demmâm 1417/1997); Abdullah Şa'bân, *Ḍavâbiṭü'l-ihtilâf fi mizânî's-sünne* (Kahire 1417/1997); Hasan b. Abdülhamîd Buhârî,

Menhecü'l-İmâm eṭ-Ṭahâvî fi def'i't-te'ârûz beyne'n-nuşûsi's-şer'iyye min hilâlî kitâbihî Şerḥi müşkili'l-âşâr (yüksek lisans tezi, 1422, Câmîatü Ümmi'l-kurâ); Şerefü'l-Kudât, "İlmü muhtelifi'l-hadîs: Uşûlühü ve kavâ'idühü" (*Dirâsât: 'Ulümü's-şer'a ve'l-kânûn*, XXVIII/3, Amman 1422/2001); Târik b. Muhammed et-Tavârî, *Muhtelifü'l-hadîs ve ešeruhâ fi aḥkâmî'l-ḥudûd ve'l-ukûbât* (Beyrut 1428/2007); Abdullah el-Fevzân, *Muhtelifü'l-hadîs 'inde'l-İmâm Aḥmed cem'an ve dirâseten* (Riyad 1428); İshak Emin Aktepe, "İmam Şâfiî'nin Hadisler Arasında Görülen Çelişiklere Bakışı" (*Hadis Tetkikleri Dergisi*, IV/2, İstanbul 2006, s. 55-80); Bayram Kanarya, *İmam Şâfiî'nin "İhtilâfî'l-Hadis" İsimli Eserinin Hadis İlmindeki Yeri* (yüksek lisans tezi, 2011, Dicle Üniversitesi).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Yûsuf, *İhtilâfî Ebi Ḥanîfe ve İbn Ebî Leylâ* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Kahire 1357, s. 115-117; Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Hücc'e 'alâ ehli'l-Medîne* (nşr. Seyyid Mehdî Hasan el-Kilânî), Beyrut 1403/1983, I, 59-65, 223-261, 428-433; Şâfiî, *er-Risâle* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1399/1979, s. 210 vd.; a.mlf., *el-Üm* (nşr. Rif'at Fevzi Abdülmuttalib), Mansûre 1422/2001, X, 40 vd., 321; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tehzîbü'l-âşâr ve taşlîlû's-sâbit 'an Resûlillâhi şallallâhu 'aleyhi ve sellem mine'l-aḥbâr: Müs-nedü 'Alî b. Ebî Tâlib* (nşr. Mahmûd M. Şâkir), Kahire, ts. (Matbaatü'l-Medenî), s.3-44; Hâkim en-Nisâbüri, *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs* (nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin), Medine-Beyrut 1397/1977, s. 122-128; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (nşr. M. Hâfiz et-Ticânî), Kahire 1972, s. 606; İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-hadîs*, s. 257-258; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar fi tavâzîhi Nuḥbeti'l-fiker* (nşr. Nûreddin İtr), Karaçi 1432/2011, s. 71; Şemseddin es-Seḥâvî, *Fethu'l-muğîs* (nşr. Abdülkerim b. Abdullah el-Hudayr – Muhammed b. Abdullâh Âlû Fihayd), Riyad 1426, III, 470-475; Tâhir el-Cezâirî, *Tevciḥü'n-nazar* (nşr. Abdülfettâh

Ebû Gudde), Beyrut 1416/1995, I, 518, 539; Abdülmecîd Mahmûd, *Ebû Cafer eṭ-Ṭahâvî ve ešeruhâ fi'l-hadîs*, Kahire 1395/1975, s. 257; İsmail L. Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları: Muhtelifü'l-Hadis İlmî*, İstanbul 1982, s. 167, 211; M. İbrâhim M. el-Hifnâvî, *et-Te'ârûz ve't-terciḥ 'inde'l-uşûliyyin ve ešeruhâ fi'l-fıkhî'l-İslâmî*, Mansûre 1408/1987, s. 29 vd., 166; Abdüllatif Abdullah el-Berzencî, *et-Te'ârûz ve't-terciḥ beyne'l-edilleti's-şer'iyye*, Beyrut 1413/1993, s. 41; Üsâme Abdullah Hayyât, *Muhtelifü'l-hadîs beyne'l-muḥaddîşin ve'l-uşûliyyine'l-fukahâ'*, Riyad 1421/2001, s. 361; Mâhir Yâsin el-Fahl, *Ešerü ihtilâfî'l-esânîd ve'l-mütûn fi ihtilâfî'l-fukahâ'*, Beyrut 1430/2009, s. 125.

ABDULLAH AYDINLI

MUHTELİT

(bk. İHTİLÂT).

MUHTESİB

(bk. HİSBE).

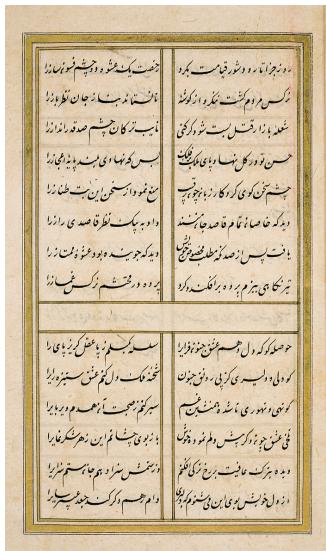
MUHTEŞEM-i KÂŞÂNÎ

(محتشم كاشانی)

Şemsü's-suarâ Kemâlüddin
Alî b. Ahmed Kâşânî
(ö. 996/1588)

İranlı şair.

905'te (1500) Kâşân'da doğdu. Eserlerinden iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Öğreniminden sonra bir süre babasının mesleği olan kumaş ticaretiyle uğraştıysa da şairliğin daha kazançlı olduğunu düşünerek mesleğini bıraktı ve kendini şiir alanında yetiştirmek üzere dönemin ünlü şairlerinden Sıdkî-i Esterâbâdî'nin yanına gitti. Ayrıca Hayâtî-i Tûnî, Vahşî-i Bâfki ve Zamîr-i İsfahânî gibi şairlerle mektuplaştı. Bir müddet sonra yazdığı şiirler Kazvin'i başşehir edinen Safevî hükümdarı I. Tahmasb'in sarayında beğenildi. Muhteşem, I. Tahmasb ve çocuklarından İsmâil, Muhammed Hudâbende, Hamza ve kızı Perîhan için kasideler yazdı. Ayrıca kardeşi Abdülganî aracılığıyla Hindistan'da Bâbürlü Hükümdarı Ekber Şah'a ve onun ordu kumandanı Mirza Abdürrahim Han ile Dekken hükümdarına gönderdiği kasideler büyük takdir gördü. Ancak I. Tahmasb, dinî muhtevalı şiirleri kasidelere tercih ettiği için daha çok bu tür şiirlere yöneldi. Hz. Hüseyin'in şehid edilişi ve Kerbelâ Vak'ası hakkında yazdığı on iki bendlik (kıta) mersiye ile büyük bir üne kavuştu. Mersiyesi günümüzde de tâziye törenlerinde okunmaktadır. Daha sonra

Muhteşem-i Kâşânî'nin *Divan*'ının ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 663.)

MUHTEŞEM-İ KÂŞÂNÎ

gelen birçok şairin yetişmesi yolunda bir çığır açan bu mersiye dolayısıyla kendisine “Şemsüşşuarâ” unvanı verildi. I. Tahmasb’ın ardından tahta geçen oğlu II. İsmâil’in de hizmetinde bulunan Muhteşem-i Kâşânî Rebîülevvel 996’da (Şubat 1588) Kâşân’da vefat etti.

Muhteşem-i Kâşânî, Evhadüddîn-i Enverî ile Hâkânî-î Şîrvânî gibi şairlerin etkisinde yazdığı şiirlerinde son derece başarılı olmuştur. Bundan dolayı ikinci Hâkânî diye anılır. Şair, kaside ve mersiye türü dışında tarih ve muamma alanlarında da meşhur olmuştur. Muhteşem, ölümünden önce şiirlerinin düzenlenmesini öğrencilerinden Mîr Takî-i Kâşî’ye vasiyet ettiğinden Mîr Takî bunları külliyat halinde derlemiş ve esere bir de mukaddime eklemiştir. Külliyat yedi bölümden meydana gelmektedir. 1. Şeybiyye (dinî ve din dışı kasideler); 2. Şebâbiyye (gençlik dönemi şiirleri); 3. Sabâiyye (gazeller); 4. Celâliyye (Şâtır Celâl adlı rakkaseye olan sevgisini dile getirdiği gazellerle mektupları); 5. Nakl-i Uşşâk (gazeller ve nesirler); 6. Zârûriyyât (tarihler); 7. Muammeyât.

Külliyat önce taş basması olarak Bom-bay (1304) ve Tebriz’de (1320), daha sonra Tahran’da (1337 hş., 1344 hş.) basılmış, Mihr Ali Gürgânî tarafından *Dîvân-ı Mevlânâ Muhteşem-i Kâşânî* adıyla neşredilmiştir (Tahran 1344 hş.). Abdülhüseyin Nevâî ve Mehdi Sadrî eseri *Heft Dîvân-ı Muhteşem-i Kâşânî* adıyla yeniden yayımlanmışlardır (Tahran 1380 hş.). Hz. Hüseyin’le ilgili mersiyesi de *Devâzdeh Bend-i Muhteşem* (Tahran 1354 h., 1325 hş.) ve *Terkîb-i Bend-i Mevlânâ Muhteşem-i Kâşânî der Resâ ve Şehâdet-i Seyyidü’ş-şühedâ Hüseyin b. ‘Alî* (Tahran 1365 hş.) adıyla neşredilmiştir. Muhammed Saîd Abdülmü’min Ramazan, Kahire Câmîatü Aynişems külliyyetü’l-âdâb’da *Muhteşem el-Kâşânî: ‘Aşruhü bi’etühû şî’ruhü ma‘a tercemeti kitâbihî bi-‘unvân “Müctenâ ez Eş‘âr-i Muhteşem-i Kâşânî” mine’l-Fârisiyye ile’l-‘Arabiyye* adıyla bir doktora tezi hazırlamıştır (1970).

BİBLİYOGRAFYA :

Sâm Mirza, *Tuḥfe-i Sâmi* (nşr. Vahîd Destgirdî), Tahran 1314 hş., s. 190; Muhammed Tâhir-i Nasrâbâdî, *Tezkire-i Nasrâbâdî* (nşr. Vahîd Destgirdî), Tahran 1361 hş., s. 517-518; Tebrizî, *Reyhânetü’l-edeb*, V, 225-231; Neffîsî, *Târîḫ-i Nazm u Nesr*, I, 443-444; FME, I, 487-489; Browne, LHP, IV, 162, 172, 173-177; Rypka, HIL, s. 298; Münzevî, *Fihrist*, III, 1892-1897, 2514-2516; H. Massé, “Le chant funèbre de Mohtacham-e Kâchânî en mémoire de son frère Khâdja Abd al-Ghani”, *Yâdnâme-i İrânî-yi Minorski* (nşr. Müctebâ Mî-

novî – İrec Efşâr), Tahran 1348 hş., s. 131-138; a.mlf., *Poèmes consacrés aux imâms (le shi‘isme imamite)*, Paris 1970, s. 273-276; Hânbâbâ, *Fihrist*, II, 1568-1569, 2366-2367; IV, 4119; Safâ, *Edebiyyât*, V/2, s. 792-799; a.mlf., “Persian Literature in the Safavid Period”, *CHIr.*, VI, 954, 958; Âgâ Büzür-i Tahrânî, *ez-Zer‘a ilâ teşânifi’ş-Şi‘a*, Beyrut 1403/1983, V, 126; XV, 6; Dihhudâ, *Luğatnâme*, XXIV, 512; J. T. P. de Bruijn, “Muhtasham-ı Kâshâni”, *EP* (İng.), VII, 477-478.

RIZA KURTULUŞ

MUHYÎ

(المحيي)

Allah’ın

isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte “diri ve canlı olmak, yaşamak” anlamındaki **hayât** (**hayevân**) kökünün if’âl kalıbından sıfat olan **muhyî** “yaşatan, diriltten” demektir. Allah’ın ismi veya sıfatı olarak “hayatla ilgisi bulunan varlıkla hayatı yaratan, can veren” diye açıklanır. Yine hayat kökünden türemiş olan “hay” ismi beş âyette Allah’a nisbet edilmiştir (bk. HAY). İhyâ kavramı fiil sîgalarıyla kırk yedi, muhyî de iki yerde zât-ı ilâhiyyeye izâfe edilmiştir (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu‘cem*, “ḥyy” md.). Bu âyetlerde ihyâ “ibtidâen can vermek, öldükten sonra tekrar diriltmek, yağmur indirmek suretiyle yeryüzünü bitkilerle donatıp ihyâ etmek, mânevî açıdan ölü durumunda bulunan kalpleri ilâhî hidâyet ve mârifetle canlandırmak, iman edip yararlı işler görenleri dünyada ve âhirette mutlu kılmak” gibi mânalar taşır (Hattâbî, s. 79-80; İbnü’l-Cevzî, s. 253-254).

Kur’an-ı Kerim’in yirmiden fazla âyetinde ihyâ kavramı, Cenâb-ı Hak’ın tabiatın işleyişi için koyduğu kanunlar çerçevesinde “ihrâc” (bir şeyi başka bir şeyden üretip çıkarma) kavramıyla ifade edilmiştir (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu‘cem*, “ihrâc” md.). Yağmur vasıtasıyla topraktan her türlü bitki ve besinin, bebeğin ana karnından, ölülerin kabirlerinden diri olarak çıkarılması gibi. Birkaç âyette de ölüden diri ve diriden ölü çıkarıldığı ifade edilir (meselâ bk. Âl-i İmrân 3/27; el-En‘âm 6/95; er-Rûm 30/19). Taberî, bu tür âyetleri yorumlayan müfessirlerin görüşlerini nutfeden canlı varlığın, canlı varlıktan nutfenin çıkarılması, çekirdekten ağacın, ağaçtan çekirdeğin veya kâfirden müminin ve müminden kâfirin çıkarılması şeklinde sıralamış, bunlardan ilkinin daha isabetli kabul etmiştir (Câmi‘u’l-beyân, III, 304-307, krş. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “ḥyy” md.). Müfessir-

lerin kendi dönemlerindeki bilim ve anlayış çerçevesinde ileri sürdükleri görüşleri bugünün ilmî bulgularıyla zenginleştirmek mümkündür. Kur’an’da genel anlamıyla “halk” kavramının içinde “diriltmek” mânasının bulunduğu, öldükten sonra diriltmek için ayrıca ba’s kavramının kullanıldığı bilinmektedir.

Kur’an’da ihyâ fiilinin geçtiği birçok âyette “imâte” fiili de yer alır. “Ölmek” mânasındaki “mevt” kökünün if’âl kalıbından sıfat olan “mümît” kelimesi Kur’an’da bulunmamakla birlikte aynı kalıptan türeyen fiil sîgaları yirmi üç âyette Allah’a nisbet edilmiş, ayrıca “ölümüne veya işinin bitirilmesine hükmetmek” anlamına gelen ve “kazâ” kavramıyla oluşan çeşitli ifadeler de zât-ı ilâhiye izâfe edilmiştir (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu‘cem*, “kzy”, “mvt” md.leri). “Ruhunu kabzetmek, hayatına son vermek” mânasındaki “teveffî” kavramının görüldüğü on civarındaki âyette fiil konumundaki bu kavramların da fâili zât-ı ilâhiyyedir (a.g.e., “teveffî” md.). Bu âyetler arasında, Hz. Mûsâ’nın risâletine inandıkları için Firavun tarafından ölüme tehdit edilen şihirbazların, “Rabbimiz! Bize sabır ve metanet ihسان et ve sana yürekten bağlanan kimseler olarak canımızı al!” (el-A‘râf 7/126) ve Hz. Yûsuf’un, “Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyada da âhirette de benim velînimetimsin. Canımı sana yürekten bağlanan biri olarak al ve beni iyiler arasına kat!” (Yûsuf 12/101) şeklindeki duaları da yer alır.

Muhyî ve mümît isimleri Tirmizî ve İbn Mâce’nin esmâ-i hüsnâ listesinde bulunmaktadır (“Da‘avât”, 82; “Du‘â”, 10). Ayrıca birçok hadis rivayetinde hem ihyâ ve imâte hem diğer kavramlar fiil sîgalarıyla zât-ı ilâhiye nisbet edilmiştir (Wensinck, *el-Mu‘cem*, “iḥyâ”, “imâte”, “kaḥz”, “teveffî” md.leri). Hz. Peygamber’in cenaze namazında okuduğu dua içinde şu cümle de geçer: “Allahım! Bizden ibtidâen hayat verdiği kimseyi İslâm üzere yaşat, hayatına son verdiği kimsenin ruhunu da iman üzere al!” (İbn Mâce, “Cenâ‘iz”, 23; Ebû Dâvûd, “Cenâ‘iz”, 60; Tirmizî, “Cenâ‘iz”, 38). Resûl-i Ekrem’in yatağa girerken okunmasını tavsiye ettiği duada da ihyâ, imâte ve teveffî kavramları dikkat çekici bir lafız-mâna âhengi içinde yer almaktadır: “Allahım! Canımı veren de sensin, alacak olan da sensin. Hayatımın devam etmesi de sona ermesi de senin elindedir. Fânî vücudumu yaşatırsan onu lutfunla koru, öldürecek olursan onu affet! Allahım! Senden sağlık ve esenlik dilerim” (Müslim, “Zikir”, 60).